

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И КУЛТУРНА
ПОЛИТИКА“

Ива Стоянова Стоянова

**НАЦИОНАЛНИЯТ ИСТОРИЧЕСКИ РАЗКАЗ ЗА БЪЛГАРСКОТО
ВЪЗРАЖДАНЕ: РЕПРЕЗЕНТАЦИИ В НАЦИОНАЛНИЯ ИСТОРИЧЕСКИ
МУЗЕЙ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

На дисертацията за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание, библиография – междусекторни ресурси: библиотеки, музеи, архиви)

Научен ръководител:

доц. д-р Десислава Лилова

София 2021

Дисертационният труд се състои от увод, пет глави, заключение, 5 приложения и използвана литература – общо 224 страници.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на 23 ноември 2021 г. на заседание на катедрения съвет на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ към Философски факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Защитата на дисертацията ще се проведе на:

На открито заседание на Научно жури в състав: проф. д.н. Иван Кабаков (председател на журито), доц. д-р Десислава Лилова, проф. д.и.н. Вера Бонева, проф. д-р Николай Ненов, доц. д-р Петко Христов

Резервни членове: проф. д-р Красимира Даскалова и проф. д.ф.н. Албена Хранова

Дисертационният труд е на разположение в канцеларията на Катедра „библиотекознание, научна информация и културна политика“ към ФФ на СУ, бул. Цариградско шосе 125, бл. 1

УВОД

В уводната част на дисертационния труд е представена мотивацията за избора на тема на автора, обоснована е актуалността на темата, представени са обектът и предметът на изследването, очертани са пространствените и времеви параметри, формулирани са основната цел, задачите и изследователският подход.

Мотивация и актуалност: Предизвикателството пред специалистите, които работят в музеите - част от т.н. „Институции на паметта” в настоящия момент, е да представят историческата действителност, максимално достоверно, на базата на научните и исторически доказателства, стимулирайки интелекта и логическото мислене у своите посетители, като в същото време не отнемат емоционалното очарование от романтичното възприемане на миналото на човечеството като залог и стимул за усъвършенстване на материалната и духовната сфери в съвременното общество. За целта е необходимо непрестанно актуализиране на историческия разказ в музея, както спрямо новооткрити факти, изискващи адекватна интерпретация, така и по отношение на музейния „език” и изразните средства, с които се предават вече известните факти, за да бъдат „чути” и разбрани от широкия кръг съвременни потребители на културно наследство, към които са обърнати музеите.

Обект и предмет: обектът на изследването е Националният исторически музей с фокус върху неговата постоянна експозиция, а предметът – националният исторически разказ за Българското Възраждане, според експозицията „Възраждане“ на НИМ.

Националният исторически музей на България е институция с 45 годишен опит в „разказването” на българската история, с утвърдено място в националната музейна мрежа и със значително влияние в българското обществено пространство. Музеят, директно или чрез средствата за масова информация, е фактор в оформянето на мироглед по отношение на възприемането на българската история у българите и чуждестранните гости на България. През последните години (от 2014 г. до днес) историческият разказ за Българското възраждане в постоянната експозиция на Националния исторически музей претърпява необичайни трансформации, вследствие на външни, немuseumни фактори и като резултат „възрожденският разказ” почти отсъства в залите на музея днес. Проследяването на историята на институцията и на

нейната експозиция, по-конкретно за Възраждането, би спомогнало да се установят тенденции в това „как се мисли Българското възраждане” в музейна среда, за да се потърси адекватно съвременно решение.

Целта на изследването по дисертационния труд е да се установи какво развитие е претърпял националният исторически разказ за Българското възраждане в Националния исторически музей от създаването му до днес. С проследяването на тези промени се създава адекватен контекст, в който мотивирам и обосновавам своята представа за актуална репрезентация на българското Възраждане под формата на идейна музейна концепция с приложен характер.

Поставени и разрешени са следните **задачи**:

1. Да се установи какви са профилът и функциите на Националния исторически музей – София като се проследи историята на създаване и развитие на институцията в съпоставка с други национални исторически музеи от региона на Централна и Югоизточна Европа, като предвид целите на дисертацията съпоставителният анализ ще бъде съсредоточен върху постоянните експозиции.
2. Да се анализира националният исторически разказ за българското Възраждане въз основа на постоянната експозиция на Националния исторически музей от създаването му до днес.
3. Да се постави музейният разказ за Българското възраждане в контекста на общото османско наследство, като за тази цел се проследят 1) съвременният дебат по темата в научните следи и 2) съвременните експозиционни практики на исторически музеи от региона на Централна и Югоизточна Европа.
4. На база на събраната, систематизирана и анализирана информация да се предложи актуална идейна концепция за репрезентация на българското Възраждане в постоянната експозиция на Националния исторически музей – София.

За постигането на целите и задачите по дисертационния проект е използван **комбиниран изследователски подход**:

1. Централната задача на изследването е да реконструира промените в постоянните експозиции на НИМ от възникването му до днес. Това изисква на първо място издирване и проучване на документални сведения за историята на Националния исторически музей – София.
2. Но в това отношение работата в архивни фондове и библиотеки не е достатъчна. Поради ограниченото наличие на архивен материал и публикации изследването не може да постигне основната си цел без максимално широка серия от лични интервюта с бивши ръководители и служители на музея. Документирането на тези устни сведения и спомени не е направено в пълнота досега.
3. Веднъж издирени и систематизирани, сведенията за промените в експозициите на НИМ са подложени на контекстуален анализ, за да се хвърли светлина върху историческата рамка, която е определяла всяка една от концепциите на музейните специалисти.
4. Този анализ е обогатен със съпоставителна перспектива. Насочвам вниманието си към аналогични и/или контрастни тенденции в експозиционната политика на музеите в Централна и Югоизточна Европа от 70-те години на XX век до днес.
5. И най-сетне, правя опит да предложа проект за музейна репрезентация на историческия разказ на Възраждането, който е съобразен със спецификата на фондовете на НИМ и заедно с това съчетава нови методи в музеологията (виртуализация, дигитализация, култура на участието) и историографията (история на всекидневието, история на колективната памет, преплетени истории).

В първа глава акцентът на изследването е поставен върху Националния исторически музей като концепции и модели в Централна и Югоизточна Европа. Избрани за изследване и анализ са музеи от региона, които се доближават като профил, функции и мисия до Националния исторически музей – София. При подбора на музеи е взето предвид наличието в експозицията им на национален исторически разказ за оформянето на национално съзнание през 19 в. у съответните нации.

Втора глава разглежда концепцията и историята на създаването на НИМ – София с цел изясняване на причините, целите и спецификите на възникване музея и неговата експозиция в цялост, за да се намери мястото на националния исторически разказ за българското Възраждане в общия исторически разказ на музея.

Трета глава представя водещи тенденции в експозиционната практика на някои европейски музеи с цел да постави развитието на националния исторически разказ за българското Възраждане в контекста на една по-обща картина.

В четвърта глава се проследява развитието на разказа за българското Възраждане като идейна концепция и нейното реализиране в постоянната експозиция на Националния исторически музей.

В последната пета глава се проследяват някои „добри практики“ в сферата на музейното дело като пример за успешно реализирани изложби по темите за Възраждането, националното самоопределяне и духа на 19 в. Накрая е представен авторски идеен проект за съвременен възрожденски исторически разказ в Националния исторически музей.

В заключението се обобщава събраната информация в отговор на въпросите, които си поставих в началото на изследването: Каква репрезентация на българското Възраждане може да бъде видяна в залите на Националния исторически музей – институцията, призвана да съдейства в максимална степен да съдейства за формирането на национално валидна версия на разказа за българското минало? Каква е историята на тази репрезентация? Как се е променяла тя в годините от създаването на НИМ до днес? Има ли начини да се направи по-добра постоянна експозиция по темата и какви са те?

ПЪРВА ГЛАВА

НАЦИОНАЛНИЯТ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ: КОНЦЕПЦИИ И МОДЕЛИ В ЦЕНТРАЛНА И ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

В тази част от изследването правя опит за изясняване на **смисъла и съдържанието на понятието „национален исторически музей”**, на база на някои от функциониращите исторически музеи със ранг на национални в района на Централна и Югоизточна Европа.

Разгледани са институциите, които се грижат за музейното представяне на собствената история на страните от региона, които създават свои национални държави в следствие на отделянето им от/ или разпадането на имперски държавни формирания през 19 век. Погледът върху една по-широка картина на района и анализът на музейното дело на страни напр. с общо австрийско (Чехия, Унгария, Хърватска) и османско (Гърция, Сърбия) наследство би помогнал за намиране на собственото ни място в събитията от 19 в. и тяхното интерпретиране днес. Такъв подход би улеснил ориентирането в точната позиция и роля на НИМ в общото европейско културно пространство, в балканската духовна общност и накрая – в националното съзнание на българите. Целта е да се открие съвременна адекватна формула за представяне на националния исторически разказ за българското Възраждане в музейна среда, която, от своя страна, да помогне на българите да заемат своето достойно място в съвременния свят, а на чуждестранните посетители – да опознаят българското, за да го осмислят като част от цялото. Не е ли това мисията на самата историческа наука и на историческия музей като неин свидетел в нашето съвремие.

Направени са някои уточнения относно **употребата на словосъчетанието „национален исторически музей”**, което използвам като устойчиво в моя текст.

В българското публично пространство (тв новини, статии във вестници и списания и др.) сме свикнали, когато чуем за Националния исторически музей, да подразбираме Националния исторически музей на България. Почти никога няма уточнение или ако има, то е по отношение на града – София. Това е достатъчно, защото в повечето случаи се касае за вътрешнонационални участия и активности на музея – изложби или други обществени и културни събития. Когато музеят участва в международни проекти,

обикновено се добавя (след запетая) името на страната – България. Официалното наименование на музея обаче е само „Национален исторически музей”. Няма изградена международна система и не съществува единна практика в избиране на названията на националните музеи.

Чрез проследяване на **историята на възникване** на пет национални исторически музея – **на Чехия, на Унгария, на Хърватска, на Сърбия и на Гърция** правя опит да установя кога възниква необходимост от създаването на Национален исторически музей и кога възниква необходимост да се музеифицират събитията, довели до формиране на нацията и съответно до поява на националната държава. Дали това се случва непосредствено след появата на въпросната държава или по-късно – във връзка с някакъв политически проект, който използва историята за свои собствени цели? Разгледан е и съответния музеен фонд като основа за историческия разказ.

➤ **Националният музей на Чехия**

Националният музей на Чехия се оказва в центъра на процесите по оформяне на чешкото общество през 19 век и техен двигател. **Националният исторически музей**, който ме интересува конкретно, е част от големия музеен комплекс Национален музей на Република Чехия. В представянето на мисията на музея се подчертава ролята му за изграждането и развитието на чешкото общество от създаването му през 1818 г. до днес. Музеят съдържа над 14 милиона експоната и е един от най-големите музеи в цял свят, уникален е в своята разнородност по отношение на колекциите. Към днешна дата се състои от пет специализирани института – Музей на природните науки, Исторически музей, Музей на азиатските, африканските и американските култури „Напръстек” (част от Националния музей от 1932 г.), Библиотека на Националния музей и Музей на Музиката (част от Националния музей от 1984 г.).

С основаването на Националния музей през 1818 година, **чешкото възраждане** придобива институционален характер. Кръгът от интелектуалци и учени около музея започва да установява контакти с другите славянски народи и да полага усилия за превръщането на Прага в културна столица на всички славяни. През втората половина на 19 в. музеят усъвършенства и специализира своите дейности - издават се сериозни научни трудове върху най-значимите частни чешки колекции, които са интегрирани по това време в музейния фонд и стават основа за музейните дейности.

През 2018 г. за **200-годишнината от създаването** си Националният музей на Чехия е реализирал цялостна модерна концепция с нов архитектурен облик на постоянната експозиция, допълнена от две нови теми – Историята на 20-ти век и Детски музей. За първи път в историята на чешкото музейно дело експозициите са представени като единна цялост. Изложените експонати са около 80 000 (с една трета повече, отколкото преди затварянето на Историческата сграда за реконструкцията). Разказът и показът пред аудиторията как всички теми са допълнени със съвременни форми за представяне - аудиовизуална и интерактивна презентация. Националният музей предвижда и създаването на модерен интерактивен център за образование и отдих, продължавайки традицията на обединител на чешкото общество. Виртуалното (образно) и дигиталното (чрез структуриран текст) представяне на музея на официалната му интернет страница позволява на посетителя пълноценно запознаване с културно-историческото наследство на Чехия и с историята на чехите от разстояние (едно от задължителните условия за успех на всяка съвременна културна, обществена, просветителска дейност).

➤ **Унгарският национален музей.**

Официалното наименование на музея не съдържа в себе си понятието „исторически”, но по съдържание на колекциите, профил и функции, това е Националният исторически музей на Унгария. Възникването на Унгарският национален музей (както Чешкият) е част от процеса по оформяне на национална идентичност у унгарците през 19 в.

Историята на Унгарския национален музей е тясно свързана със създаването на Националната библиотека Сечени, основана през 1802 г. от патриотично настроения унгарски благородник граф Ференц Сечени. Сред унгарците се организира движение за даряване на книги като личен принос, за да се създаде богата национална библиотека. През 1808 г. унгарският парламент разширява институцията като създава Унгарския национален музей, с цел да събере за съхранение историческите, археологическите и природни реликви на Унгария. Със средства, дарени от родолюбиви унгарци е проектирана и построена нова сграда през 1846 – 1847 г. **Сградата** и днес е сред символите на Унгария като място, от където започва Унгарската революция от 1848 – 1849 г. – твърди се, че на стъпалата на музея на 15 март 1948 г. поетът Шандор Петьофи и други млади радикали убеждавали хората от Пеща да се вдигнат на бунт срещу Хабсбургите. **Днес** Унгарският национален музей е един от водещите културни институти в Унгария. Музеят извършва събирателски, научноизследователски,

реставраторски, фондови, експозиционни и образователни дейности, съхранявайки веществените паметници, дело на човека и природата в областта на археологията, историята и изкуството на Унгария, включително от райони от унгарската история, които не са в съвременните граници на страната, като Трансилвания. Музеят е домакин на културни събития - в градината му се провеждат различни концерти и фестивали.

➤ **Хърватският исторически музей**

Развитието на музейното дело в Република Хърватия има своите специфични особености, свързани с промените в официалния статут на страната. Основна координационна роля за музеите на Хърватия играе Музейния документален център (МДЦ). Това е публична институция, основана през 1955 г. като документален, информационен и комуникационен център на хърватската музейна мрежа. **Традицията за опазване на културното наследство** при хърватите обаче е много стара. Започва със събирането на църковни ценности в частни колекции, а първата обществена музейна сбирка е създадена през 1750 г. в Сплит. През 19 век са създадени институции за събиране и експониране на произведения на изкуството и предмети от различно естество. Такива са Националните музеи в Задар (1832), Дубровник (1872), Осиек (1877) и Загреб (1866), в чиито колекции са организирани археологически, природонаучни, етнографски и исторически отдели.

Като аналог на Националния исторически музей в София, от гледна точка на профила му, може да се разгледа Хърватският исторически музей в Загреб. **Началото** на публичната му дейност е свързано с Националния музей в Загреб, част от който е чак до 1940 г. (към Археологическия и историческия отдел). Първите му колекции са открити за посетители още през лятото на 1846 г. След 1940 г. музеят функционира като независима институция с названието Хърватски исторически музей. През 1991 г., по време на политическите промени и процеси, довели до независимостта на Република Хърватия, **Историческият музей на Хърватия и Музеят на революцията на народите на Хърватия** се обединяват като единна държавна институция - Хърватски исторически музей.

➤ **Историческият музей на Сърбия**

Като период на възникване Историческият музей на Сърбия единствен се доближава до Националния исторически музей на България. Създаването на музея се осъществява

на **няколко етапа** - през 1950 г. с приемането на Указ за създаване на Историческия музей на НР Сърбия и през 1954 г. с организирането на изложба във връзка със отбелязването на 150-годишнината от възхода на Първото сръбско въстание. Изложбата е пренесена за постоянно в резиденцията на княз Милош Обренович в Топцидер и формира **Музеят на първото сръбско въстание**, в основата на който стои обработката на материалите от Първото сръбско (1804–1813 г.) и Второто сръбско въстание (1815 г.) като събития от изключително значение за сръбския народ. И накрая, с указ на Изпълнителния съвет на Народното събрание на Народна република Сърбия от 20 февруари 1963 г. Историческият музей на Сърбия е създаден поради необходимостта да има: „музей с общо предназначение, който да показва изчерпателно богатата история на сръбския народ“. Новосъздадената институция е присъединена към Музея на Първото сръбско въстание в резиденцията на княз Милош.

Концепцията и съответно изборът на **предмети и материали**, които са заведени във фонда през 60-те г. на 20 в. са повлияни значително от водещото политическо убеждение на управляващите, че буржоазната култура не е ценна. Набляга се на средновековното архитектурно и художествено наследство в Сърбия и на най-новия военен и следвоенния период на социалистическото строителство, който съвпадна с посоката на научните изследвания в хуманитарните науки като историята, археологията и етнографията и в изкуствата. Резултатите от изследванията в тези области са от решаващо значение и за голяма част от музеологията. Историческият музей на Сърбия отговаря за извършване на дейности по защита на художествени и исторически произведения от значение за историята на Сърбия.

През последните години се обмисля промяна в събирателната политика на музея и формирането на нови колекции, в следствие от осъзнаването на необходимостта от обновяване на концепцията на музея. Историческият музей е разработил проект на информационна система, която включва не само документацията на колекциите, но и документацията за дейността на музея, като по този начин се създава централната документация на музея в информатичния и музеологичния или професионален смисъл.

➤ **Националният исторически музей на Гърция**

Националният исторически музей се помещава в сграда от 1962 г., принадлежала преди това на Парламента. Неговият обект на изследване и експониране е историята на съвременното елинофилство: периодът на турска окупация, революцията от 1821 г.,

освободителните борби и др. (политическото, социалното и духовното развитие на елинизма до наши дни) – така са дефинирани **профила и функциите** на музея на официалния му сайт.

Националният исторически музей на Гърция е **основан** през 1884 г. от Историко-етнологичното дружество на Гърция, което от създаването си през 1882 г. си поставя задачата да събира исторически материали. Първата изложба „Паметници на свещената борба“ (1884 г). се организира със събрани реликви на участниците от 1821 г. и на други бойци на гръцките военни сили, след призив на Дружеството за събиране на предмети от новата история и по-специално от периода на Гръцката революция 1821 година. Предметите са дарени на историко-етнологичното дружество в края на изложбата и те оформят ядрото на музейния фонд. Музеят е сред първите гръцки национални институции, създадени в края на 19 в. В следващите години продължава работата по обогатяване на колекциите както в страната, така и чрез организиране на експедиции до райони, които са свързани с гръцката история, но разположени извън границите на Гърция – в Македония, Епир, Мала Азия, Цариград и Александрия.

В края е направено кратко **обобщение** за символното място, което заема всеки един от разгледаните музеи в съвременността: Всеки един от разгледаните национални исторически музеи се намира в историческия център на съответната столица и е настанен в сграда от 19 век, често паметник на културата. Избраната постройка е с особена архитектурна стойност, със своя история, която е част от историята на града и заема важно символно място в съвременната му инфраструктура.

ВТОРА ГЛАВА

НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ: РАЗВИТИЕ НА КОНЦЕПЦИЯТА

В началото на втора глава предлагам историческата и концептуална рамка, в която се появява Националният исторически музей като институция и като концепция. Накратко проследявам българската културна политика в периода след Освобождението до 90-те години на 20 в. с акцент върху 70-те години на 20 в. и параметрите, които тя поставя върху музеите.

За да проследя репрезентациите на националния исторически разказ за Българското възрождане в постоянната експозиция на Националния исторически музей - София съм опитала да изясня първо причините, целите и спецификите на възникване музея и неговата експозиция в цялост. Разглеждам **историята на създаването** на музея, както и **организирането на историческия разказ** в експозицията в контекста на конкретната ситуация в страната по това време.

Правя опит да проследя има ли и каква е **връзката** между появата на Националния исторически музей и създаването на модерната Българска държава.

Прецизното проучване на историята на възникване и на идейния замисъл на Националния исторически музей са условия за установяване на точното място на историческия наратив за Възрожденския период в цялостния експозиционен дискурс на музея. За целта **институцията е разгледана в развитие** - от създаването ѝ до наши дни, като се проследяват промените в две основни линии – на идейно-тематично ниво и на ниво експозиционно проявление. **Музеят като концепция** от една страна и **музеят като експозиция** в нейната цялост от друга.

Очертаването на такава панорамна картина би улеснило намирането на **мястото на „Възрожденския разказ“** в общия музеен разказ за историята на българския народ. Би изяснило посоката на промените и тенденциите в концептуален план, и отчасти причините за подобно развитие. В тази част изследването се опира предимно на научни публикации в известията на НИМ, документи от Научния архив на музея и на разкази и спомени на дългогодишни служители на музея.

Проследяването на историята на създаване и развитие на институцията доказва първоначалното предположение, че НИМ се ражда като идея и концепция за дългосрочен национален проект, който е свързан с водещите тенденции в политическия, социален и културен живот в страната по това време. В историята на музея като културна институция, която представя национално репрезентативна концепция за българската история, могат да бъдат очертани в най-обобщен вид **три периода**.

➤ **Първият етап (1973 – 1984 г.)**

Първият етап обхваща период от около десет години - от създаването на музея през 1973 г. с разпореждане на Министерски съвет на Народна република България до откриването на постоянната му експозиция в сградата на Съдебната палата през 1984 г. **Националният исторически музей** е създаден на 1 април 1973 г. към Комитета за изкуство и култура. В Разпореждане № 90 на Министерския съвет от 5 май 1973 г. се предвижда създаването на Национален исторически музей и изграждането на музейен комплекс в София. Музеят има задача „да издирва, събира, съхранява, проучва, обнародва и показва веществени и документални паметници, свързани с цялостната история на българския народ от основаването на Българската държава до наши дни и в бъдеще и историята на племената и народите, населявали нашите земи в древността”.

Очертано е **изследователското поле** – това е „цялостната история на българския народ” или българската политическа, икономическа, социална, религиозна и културна история. Първоначалният замисъл изключва фокусиране върху периодите на Праисторията и Античността, както и върху прабългарите и траките, които – както се оказва в последствие – са приоритетно третираны в експозицията на музея.

Смисълът и съдържанието на **понятието „български народ”**, чиято история музеят има задача да представи обаче не са еднакви през отделните исторически епохи. С понятието „български народ” си служим и когато говорим за епохата на Възраждането през 18 – 19 в. Както се вижда, в българския език думите „народ“ и „народност“ са многозначни и могат да се употребят като синоними на разнородни от научна гледна точка понятия – например, племе, етнос/етническа група, нация. Оттук идва усещането, че съществуването на български народ, схващан като цялостен и непроменлив субект, обособена единна общност с конкретно изразени белези, е факт, от създаването на българската държава през 681 г. до днес. През първите години след създаването на

музея, дейността му е планирана и съобразена именно с това схващане, част от цялостната културна програма на Комитета за изкуство и култура. Как **„възрожденският българин“** възприема себе си и доколко това съвпада със съвременната ни представа, е сложен въпрос. По този въпрос има натрупани вече сериозни проучвания, на които се спирам по-нататък в работата си, когато анализирам формирането на национална идентичност в епохата на българското Възраждане.

Вторият опорен момент, засегнат в Разпореждането за създаването на Националния исторически музей, се отнася до очертаването на **темпоралната рамка**, в която ще се развива музейната дейност – от основаването на Българската държава до наши дни (с тогавашна дата разбираме от 681 г. до 70-те години на 20 в.).

Третият важен въпрос се отнася до **тематичния център** и периферните теми при изграждане на цялостната дейност на музея – научна, фондова и експозиционна (вкл. образователната дейност). Предимство е дадено на историята на българския народ, а като развитие на дейността на музея във времето е предвидено изследването и представянето на праисторическите и античните общности и оставената от тях материална култура по българските земи. Предвижда се това да се превърне в спомагаща и допълваща тема към основния (националния) исторически разказ.

В тази част е разгледан и **фондът на НИМ** – история на създаване и принципи на комплектоване като основа за изграждане на експозиционния разказ на музея. Проследена е **първоначалната идейна концепция** за постоянна експозиция, наречена Национална музейна палата, както и ролята и участието на Комитета за изкуство и култура в тази концепция – част от големия национален проект, наречен „1300 години България“.

Към първия етап от историята на НИМ са представени и **първите временни изложби**, които музеят организира до създаването на постоянната си експозиция. Голяма част от тях са предназначени за гостуване извън страната в чуждестранни музеи и представят теми, илюстрирани с най-значителните и атрактивни артефакти от нашите земи: „1000 години българска икона 9-19 в.“ (1976 г.) и „Средновековната българска цивилизация“ (1977 г.). **Тематиката** на изложбите показва развитието на националния исторически разказ преди музеят да има постоянна експозиция: „Праисторическо изкуство в българските земи“, „Български женски накити през вековете“ (1975 г.), „1000 години българска икона“, Тракийско изкуство и култура“, „100 г. от Априлското въстание“

(1976 г.), „Култура и изкуство на средновековната българска държава”(1977 г.), „100 г. от Освобождението” (1978 г.). Акцентирано е на културата и изкуството. Приоритетно са третираны културните ценности от периодите на Праисторията и Античността като изключително ценни, уникални, атрактивни.

➤ **Вторият етап (1984 – 1999 г.)**

Реализацията на музейния проект се осъществява в сградата на Съдебната палата. Изградена е постоянната експозиция на музея и е отворена за посетители в периода от 1984 г. до 1999 г., когато музеят е преместен в нова сграда.

Първоначално **за експозиционно представяне** са предвидени първите два етажа от сградата, с тенденция да се добави и репрезентация на периода след 1878 г., която да бъде разположена на останалите етажи в Съдебната палата. Сутеренът е предвиден за разполагане на Централната лаборатория за консервация и реставрация. Началото на организирането на експозиционното пространство на НИМ също е поставено през 1981 г. – годината на отбелязване на 1300-годишнината от създаването на Българската държава.

Така **идейният проект** за експозиция, която да визуализира цялостния исторически разказ за българския народ с представителни оригинални предмети – най-значимите паметници и красноречиви свидетелства от територията на цялата страна – бива реализиран за първи път през 1984 г. Още в началото НИМ преплита в залите си историята на българите с историята на българските земи до степен, в която музейният разказ за българските земи в древността започва да се възприема като неделима част и естествено начало на българската история или историята на българския народ.

Като **музеоложки методи** са търсени нови решения за съчетаване на семантичния с дидактическият подход при експонирането и комбиниране на хронологично-тематичния с колекционния подход на излагане.

Експозицията разделя разказа на четири тематични панела:

- ✓ Българските земи в древността (Праисторическа епоха 200 000 – 1600 г. пр. Хр. и Древна Тракия),
- ✓ Средновековната българска държава (Първа българска държава 7 – 11 в. и Втора българска държава 12 - 14 в.),

- ✓ Българските земи през 15 – 17 в. (Народна съпротива и Културни центрове)
- ✓ Българско Възраждане 18 – 19 в. (Стопанско и културно развитие, Движение за новобългарска просвета, Борба за църковно-национална независимост, Националнореволуционно движение и Освобождението на България).

Изследването проследява **спецификата на експозиционния разказ** в НИМ. Експозиционното въведение (централно фоайе) е посветено на темата: България – кръстопът на цивилизации, темата за Възраждането отсъства там. Анализът показва, че от самото начало на създаване на експозицията, чиято цел е всъщност да кодифицира чрез музейна репрезентация историческия разказ, приоритетно е търсен ефекта на „изненада и възхита” от изложените предмети заради тяхната изключителност и уникалност, доказателство за големия български принос в световната култура. А периодите, които предлагат най-голямото изобилие на такива паметници, се оказват Античността на първо място, следвана от Праисторията и Средновековното българско изкуство. Все пак на историческия разказ за Възраждането е посветена голяма част от експозиционната площ на втория етаж.

Кратко обобщение на направения до тук анализ на пространственото разпределение на темите и историческите периоди в експозиционния разказ на Националния исторически музей показва, че още при първоначалната подредба на постоянната експозиция се открояват като доминиращи две теми – Древна Тракия (на първия етаж) и Българско Възраждане (на втория етаж).

➤ **Третият етап (2000 г. – до днес)**

През 90-те години, в следствие на исканията от страна на юридическата гилдия, за възвръщане на собствеността върху сградата на Съдебната палата, е взето **решение за преместването** на Националния исторически музей. Изборът на Дом № 1 от Резиденция Бояна, известна като „Бившата резиденция на Годор Живков” е по-скоро компромис, отколкото професионално обосновано решение. Идеята да се оползотвори голямата, красива и нефункционална сграда се оказва тежко бреме с дълготрайни последствия върху Националния исторически музей.

Новата експозиционна концепция е нагодена спрямо възможностите на сградата. По официална информация в постоянната експозиция в сградата на Съдебната палата са изложени 22 000 ДКЦ, разположени на площ от 10 000 кв. м., а в Дом № 1 на

Резиденция Бояна експозицията заема площ от 6 000 кв. м. с 10 000 ДКЦ. Това е наполовина по-малко експозиционна площ с двойно по-малко експонати. По разкази на някои от уредниците, участвали в преместването на музея само една трета от експонираните в Съдебната палата културни ценности намират място в новата експозиция в Дом № 1 на Резиденция Бояна. Останалите две трети са прибрани в хранилищата на музея, поради липсата на подходящо експозиционно пространство в новата сграда.

Историческият разказ е развит в **четири експозиционни зали** на първия етаж:

- ✓ „Зала 1: 6 – 2 хил. пр Хр.” (Праисторическият период по българските земи), като площ е значително по-малка от останалите три;
- ✓ „Зала 2: 6 в. пр. Хр.” (Античност),
- ✓ „Зала 3: 7 в. – 14 в.” (Средновековие) и
- ✓ „Зала 4: 15 в. - 19 в. (Османски период).

Вторият етаж е с различно решение на интериорните пространства - големи коридори, преход към кабинетите. Средния коридор представя темата за следосвобожданска България - „Зала 5: 1878 г. – 1946 г.” А двата ръкава в източното и западното крило са оставени за временни изложби.

➤ **Изводите в тази глава са в две посоки:**

Разглеждането на историята на музея по периоди според сградите, в които пребивава, съвсем не е формално, защото, както се оказва, от позиционирането му на различни места през годините зависи в голяма степен организирането на фондвата работа и изцяло – на експозиционната дейност на музея.

Ръководителите на музея и преди, и след обществено-политическите промени от 1998 г. са наясно с идеята за създаването и мисията на НИМ – да конституира национална визия по отношение на миналото.

ТРЕТА ГЛАВА

ФОРМИРАНЕТО НА НАЦИИТЕ (19 ВЕК) КАТО ОБЕКТ НА РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В МУЗЕИТЕ ОТ ЦЕНТРАЛНА И ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

В трета глава е направен опит да се обогати представянето на музейния разказ в НИМ със съпоставителна перспектива. Анализът в развитието на националния исторически разказ за българското Възраждане би бил по-ясен, ако се постави в контекста на една по-обща картина, представяща водещи тенденции в експозиционната практика на някои европейски музеи. Вниманието е насочено към **аналогични и/или контрастни тенденции** в експозиционната политика на музеите в Централна и Югоизточна Европа от 70-те години на 20 век до днес.

➤ **Музейни разкази за формирането на чешката нация**

Проследени са някои от постоянните експозиции на Националния музей на Чехия, които засягат исторически теми, близки по време и проблематика до характеристиките на възрожденската епоха и са новаторски по своя подход към посетителя.

Етнографската експозиция „**Чешката народна култура**” разказва за ежедневието и празничния живот в чешките земи Бохемия, Моравия и Силезия през XVIII, XIX и първата половина на XX век и показва традиционната народна култура като основа за изграждането на чешката нация. В първата част е представено ежедневието с акцент върху материалната култура. Втората част на експозицията представя народни обичаи, годишната обредност и традиционните ритуалите на селскостопанска година. В заключителната част е представен човешкият жизнен цикъл (раждане, брак, смърт) и семейни церемонии, свързани с хода на човешкия живот. Представени са и три фолклорни занаятчийски работилници.

Експозиция „**Франтишек Палацки и Франтишек Ладислав Ригер**” представя оригиналната работна и жизнена среда на Франтишек Палацки (1798-1876 г.) и Франтишек Ладислав Ригер (1818-1903) – централни личности от чешката история през 19-ти век. И двамата са видни политици, идеолози на автрославизма. Експозицията е организирана във фамилияния дом на семейството и интериорът е аранжиран с предмети от 18 – 19 в. - представя кабинет, салон, антре и една малка стая с изложени

етнографски колекции, предоставени от внучката на Палацки Либуше Брафова. Към експозицията има специално разработена **образователна програма** за ученици от 8-ми и 9-ти клас на гимназията., наречена „Празнична обиколка”.

Експозиция **„Обществото в Бохемия на 19 век”** разкрива духа на века на национализма от различна гледна точка. Представени са исторически документи, картини, дрехи, мебели, играчки и други редки и интересни предмети на бита на чешкия елит през 19 в. Експонирани са в естествена среда “in situ” – внушителния интериор на замъка Яновице в околностите на Прага. Експозицията предоставя възможност съвременния посетител да усети духа и атмосферата, в която са живели елитите в предходните поколения - репрезентира класическата за 19 век опозиция „традиция-модерност“ като отношение на трансфер и адаптация, протичащо в контекста на общото европейско социално и културно пространство .

Експозиция **„Традиционна народна култура чрез докосване”**. В сравнение с предходната експозиция, тази изложба се стреми да реконструира съвсем различен социален срез от живота на чехите през 19 век, а именно локалните общности на чешкото село. Целта е по нетрадиционен начин да се представят обичаите и празниците, като интерактивната реконструкция е предназначена не само за незрящи и хора, с увредено зрение, а за всички посетители. Мотото ѝ „Какво е да виждаш чрез докосване”. Използвайки докосването си, посетителите се запознават и със света на слепите и незрящите. Експозицията е придружена от допълнителна програма, включваща презентации на предмети, които са били използвани в празнични ритуали с коментари, описващи традиционните празници и народните обичаи.

Музеят **„Напръстек“** разказва за личността на Войта Напръстек. Забележителен представител на епохата, в която се формира чешката национална идентичност – учен, етнограф, пътешественик, колекционер. Участва в революционните събития от 1848 г. като студентски водач и е принуден да емигрира в Америка. След завръщането си в Прага през 1858 г. и работи активно за разпространението на образованието и еманципацията на жените. През 1862 г. колекциите, събирани по време на пътуванията му, стават основа за отварянето на етнографския музей. През 1894 г., след смъртта на Напръстек, музеят променя профила си и се специализира в репрезентация на **азиатските, африканските и американските култури** с въведение, което е посветено на живота и творчеството на създателя му. Тук класическата опозиция традиция-

модерност е положена в рамката на колониалния наратив на 19 век и романтичната фигура на пътешественика Напръстек косвено придава висок цивилизационен престиж на чешката национална идентичност.

Чешкият музей на музиката е посветен на музиката, интерпретирана като ключов елемент от чешката национална идентичност. **Музеят на Бедржих Сметана** представя творчеството на известния композитор преди всичко през призмата на неговата свързаност с националното движение в Чехия през 19 век. Производството на висока култура на чешки език е сред ключовите цели на това движение, тъй като дотогава чешката интелигенция получава образованието си и съответно създава творбите си на официалния немски език. Бедржих Сметана има изключителен принос за преобръщането на тази културна традиция, тъй като либретата на неговите опери са написани на чешки език. Към експозицията са предвидени редица **образователни програми** с различен акцент според целевата група.

➤ **Музейни разкази за формирането на унгарската нация.**

С формирането на унгарската нация е свързана една голяма тема в постоянната експозиция на Унгарския национален музей, а именно История на Унгария от 1703 г. до 1990 г.. Експозиционният разказ е разгърнат в 12 зали. За сравнение би могло да се посочи, че на Праистория и Античност са отделени 10 зали, а на Средновековие – 8 зали. **Експозиционното пространство** за целия период (1703 – 1990 г.) е оформено като единно художествено решение – цветово, графично и стилистично. Предметите доминират пред наратива.

Прави впечатление, че в рамките на представената по-горе голяма тема има цяла поредица от зали, която репрезентира **унгарската история през призмата на аристократичната култура**. Става дума за музейните разкази, посветени на Ференц II Ракоци, княз на Трансилвания и лидер на унгарската война за независимост срещу Османската империя (Зала 9), абсолютизма на Хабсбургите, в чиито владения попадат унгарските земи през 18 век (Зала 10) и реформите в Австро-Унгарската империя от първата половина на 19 век (Зала 11). Подредбата на тези зали дава ясна представа за съответните исторически събития, но акцентът в илюстративния материал е поставен върху начина на живот на аристокрацията в тази епоха, включително нейното облекло, военно оборудване, съкровищата на родовете Ракоци, Тьокьоли и Зрини, бижута и луксозни предмети с различно приложение в ежедневието от епохите на барока и

рококо, живописни картини. Създава се внушение за престижен културен капитал, акумулиран от елита и оставен в наследство на цялата унгарска нация.

Самият **национален колектив** излиза на сцената като главно действащо лице в музейния разказ в следващите зали:

- ✓ Унгарската революция и борба за независимост 1848 – 49 г. (Зала 12)
- ✓ Култура и национално съзнание в края на 18 в. и първата половина на 19 в. (Зала 13)
- ✓ Издръжливост, компромис и икономически бум (Зала 14)
- ✓ Образование, наука и култура в края на 19 в. (Зала 15).

Тук разказът е концентриран върху институциите на модерността и техните знакови фигури. **Ключови акценти** са печатарската преса и свободата на словото, движението за установяване на унгарския език като официален, учредяването на Унгарската академия на науките, пътуващите артисти и първите постоянни театри, основаването на Унгарския национален музей, историята на унгарската индустрия. Градската култура е репрезентирана посредством реконструкции на улица и кафене от края на 19 век, както и с образци на модното облекло от същия период. Интересен детайл е експозицията, посветена на история на унгарското масонство.

Като обобщение може да се каже, че историческият разказ е изцяло национално ориентиран – следва се селективна линия, подчертаваща на унгарското начало, традиции, постижения и отличителни черти.

➤ **Музейни разкази за формирането на хърватската нация**

От обособяването си като независима институция през 1940 г. Хърватският исторически музей функционира без собствена постоянна експозиция. Междувременно обаче музеят е осъществил множество **временни изложби** на различна тематика, включително и виртуални. Разглеждам обаче само две от тях, тъй като целта ми е да се концентрирам върху музейни разкази, които проблематизират формирането на националната идентичност.

Изложбата „**Иван Кукулевич Сакцински – основоположник на хърватската идентичност**”. Изложбата е осъществена благодарение на сътрудничеството между

Хърватския исторически музей и Градския музей Вараждин за отбелязване на 200 годишнината от рождението на Иван Кукулевич Сакцински (1816-1889 г.) – писател, политик, историк, архиватор и колекционер на произведения на изкуството. Смятан за основоположник на хърватската историография, той е убеден и активен привърженик на илиризма – политическо движение за консолидиране на славяните в Австро-Унгария. Съпротивата срещу асимилаторската политика на унгарските власти е стратегическа задача на илиризма и като негов виден представител Кукулиевич е автор на огромен брой произведения, с които подпомага идеологически формиращата се идентичност на хърватската нация.

Би могло да се допусне, че тази конкретна изложба ще стане част от бъдещата постоянна експозиция на Хърватския исторически музей, тъй като е видима амбицията да се отговори на профила на музея като институция на националната памет.

Другата изложба е наречена **„Недостижимо наследство – тайните на фондовете на Хърватския исторически музей“**. В настоящия момент единственото изложбено пространство, което Хърватският исторически музей притежава, е горният етаж на южното крило на бароковия дворец от 18 век в Загреб. Там е разположена изложбата „Недостижимо наследство – тайните на фондовете на Хърватския исторически музей“. Това е експозиция от типа „открити музейни фондове“. Музейните материали са представени по начин, подобен на този, по който се съхраняват във фондовете. В настоящия момент единственото изложбено пространство, което Хърватският исторически музей притежава, е горният етаж на южното крило на бароковия дворец от 18 век в Загреб. Там е разположена изложбата „Недостижимо наследство – тайните на фондовете на Хърватския исторически музей“. Това е експозиция от типа **„открити музейни фондове“**. Музейните материали са представени по начин, подобен на този, по който се съхраняват във фондовете. Изложени са 216 предмета, организирани в седем тематични групи – политика, икономика, наука, образование, култура, ежедневие и медии.

До известна степен, хаосът на експозицията има връзка и с незавършения характер на самата идентичност на хърватската нация. В това отношение историческата липса на национална държава е ключов фактор, тъй като през 20 век държавните институции на Югославия са се опитвали да формират идентичност от различен порядък. Как точно ще изглежда „канонът“ на хърватската национална идентичност изглежда все още е

отворен въпрос и това състояние е получило адекватна музейна репрезентация в анализираната тук експозиция.

➤ **Музейни разкази за формирането на сръбската нация**

В постоянната експозиция на Историческия музей на Сърбия акцентът е поставен върху „**периодите на борба за национално освобождение**”. Тези периоди засягат преди всичко борбите за независимост през 19 в. и постигането на държавен суверенитет. Този ключов за формирането на сръбската нация сюжет е репрезентиран като постоянна експозиция в отделна сграда – конака на княз Милош в Топчидер.

Постоянна експозиция „**Милош Обренович – династия, история, мит**“ Експозицията е центрирана около фигурата на създателя на съвременната сръбска държава княз Милош, заслугите му за освобождението от османска власт и значението на неговите наследници от династията Обренович за сръбската история през 19 век. Големият брой произведения на изкуството, литографии, документални материали и лични предмети са представени в оригиналния интериор на неговата официална резиденция. Но тъй като **фигурата на княз Милош** се интерпретира като основополагаща и следователно символна за цялата нация, музейният разказ се разклонява и множество сюжети, посветени на развитието на сръбското общество през 19 век. За целта са обособени **тематични панели**, които проследяват следните развойни процеси:

- ✓ политическа борба за независима държава,
- ✓ модернизация на облеклото,
- ✓ нови функции (и съответно интериорни стилове) на дома,
- ✓ традиционни практики в частното пространство,
- ✓ нови социални навици в публичното пространство (кафенето, улицата).

Както се вижда, като координатна ос на епохата, в която се формира сръбска нация, е проектирано отношението **традиция – модерност**. Наблюденията върху музейните практики, направени в настоящото изследване, позволяват да се твърди, че това е повтаряща се матрица за репрезентация на националната идентичност.

Изложбата „**Джордже Станоевич – човекът, който освети Сърбия**” е характерен пример е временната изложба на Историческия музей. Можем да я определим като

съвременен проект за мултимедийна експозиция, вдъхновен от честването на 160 години от рождението на известния сръбски учен. Осъществена е в периода 13 януари – 1 септември 2018 г. Проектът има за цел да популяризира наследството на известния физик, астроном и ректор на Белградския университет, посветил живота си на каузата да постави науката в услуга на благоденствието на своя народ. Кураторът на изложбата Стефица Радманович е селектирала онези **епизоди от биографията** на Станоевич, които изгреждат образа му като пионер на електрификацията и индустриализацията не само в национален, но и в световен мащаб:

- ✓ първите сръбски научни трудове по астрофизика;
- ✓ първата сръбска цветна снимка („Циганин с цигулка“);
- ✓ първата топлоелектрическа централа в Белград (1893 г., т.е. само 12 години след построяването на първото подобно съоръжение в света);
- ✓ първия електрически трамвай в Белград;
- ✓ първите електрически улични лампи в Белград, който благодарение на това става и една от първите столици в света с такава инфраструктура;
- ✓ първите водноелектрически централи, които са използвали полифазната система на Tesla в реките Джетиня, Вучанка, Нишава (много от тях функционират и до днес).

Специално са създадени светлинни и обемни инсталации, които по нетрадиционен начин показват значението на работата на Станоевич за динамичния икономически растеж и еманципация на сръбското общество в края на 19 и началото на 20 век. Към изложбата е включена интерактивна част – викторина. Този замисъл би могъл да се определи като **историзиране на сръбското присъствие в модерността**, с която посетителят би следвало да се идентифицира, преодолявайки характерния за Балканите комплекс от вечното „наваксване“, „догонване“ и „европеизация“.

Изложбата **„Градове в движение – постосманското наследство“**. Идеята на куратора Наташа Мишкович, професор по Близкоизточни изследвания в университета в Базел, е да покаже градовете Анкара, Белград, Истанбул и Сараево през погледа на фоторепортери от 20-те и 30-те години на 20 век.

Фотоматериалът е почерпен от югославски и турски ежедневници и проследява развитието на новите държави, създадени върху останките на Османската империя. Представени са двеста цифрово обработени фотографии, които отразяват промените на четирите града.

Изложбата е замислена като вид пъзел, който насърчава посетителя да изследва и сам да разбере от кой град е всяка от снимките, защото никъде няма надписи. Отговорът не е лесен, защото фотографиите документират поразително еднакви централни градски площи... Модерността – внушават тези свидетелства от началото на 20 век – стандартизира и хората, и времето, и пространството, макар да издига в култ националните идеали и да настоява за разликите между тях.

Равносметката, че националните държави по-скоро губят, отколкото печелят отличителни черти (и следователно – идентичност), е провокация към начина, по който на Балканите се конструира отношението традиция – модерност. В този контекст османското наследство придобива съвсем различен статут като памет за предмодерността, когато локалната идентичност действително е давала облик на света. Изложбата е пътуваща и би било интересно да се разбере дали за посетителите на изложбата в Централна и Западна Европа тази визия за модерността като загуба на идентичност също е била провокация.

➤ **Музейни разкази за формирането на гръцката нация.**

Обектът на изследване и експониране в Националния исторически музей на Гърция е историята на **гръцката национална идея** от периода под османска власт до Втората световна война. Някои от залите на постоянната експозиция са директно свързани с формирането на гръцката нация през 17-19 век и затова имат пряко отношение към анализирания тук проблематика. В процентно отношение това е преобладаващата част от експозиционното пространство – общо 13 зали и коридори. На останалите периоди (от падането на Константинопол под османска власт до Втората световна война) са посветени едва 6 зали и коридори.

Очевидно е, че в националния исторически разказ на гръците епохата, в която „въобразената общност“ (Б. Андерсън) е формирала своята идентичност, има **култов, сакрален статут**. Като институция на колективната памет, националният исторически

музей на Гърция е разпределил изложбената си площ именно в съответствие с тази йерархия. В съдържателно отношение са застъпени следните **теми**:

- ✓ Пробуждане на националното съзнание на гърците (1670-1821) (зала 3);
- ✓ Гръцката революция 1821-1827 (зала 4);
- ✓ Оръжия на борбата (зала 5);
- ✓ Гръцки учени на Запад през 14-15 век (коридор 6);
- ✓ Събитията от гръцката война за независимост (коридор 7);
- ✓ Елинофилство (коридор 8);
- ✓ Морската битка от 1821 г. (зала 9);
- ✓ Основаване на модерната гръцка държава (зала 10);
- ✓ Ценни предмети от дворците на крал Отон и крал Георг II (зала 14);
- ✓ Градско облекло и народни носии от 19 век в четири зали (№ 15, 16, 17, 19).

Организацията на музейния разказ е по-скоро консервативна: хронологично и по теми са репрезентирани ключови събития и развойни процеси, които определят облика на периода. Представени са главните действащи лица на историческата сцена – както личности, така и социални групи.

Специален акцент е поставен върху взаимодействието със Западна Европа. В колективното въображение на гръцката нация отношението със Запада не се възприема като източник на комплекси, а като равностоен обмен на равнопоставени партньори – гърците изобретяват и „дават“ на Европа демокрацията, а Западът в замяна подпомага гръцката национална кауза в епохата на модерността.

Прави впечатление, че музейният разказ е силно **оличностен** – активно е използвано портретното представяне на водещи фигури от гръцката и европейска история. В живописната колекция преобладават портретите на мъже, докато женското присъствие доминира в залите с носии и градско облекло. За сметка на това обаче живописният образ на Гърция като „родината-майка“ винаги е женски и може да се види на много от изложените платна.

➤ **Обобщение**

Представените национални исторически разкази за формирането съответните нации през съдбоносния 19 в., както и експозиционните решения на разгледаните музеи от Централна и Югоизточна Европа показват, че в центъра и на историческия, и на експозиционния разказ стои стандартизирана матрица - религия, език, традиция, историческо минало, държавен суверенитет. Всеки национален разказ прави селекция на ключовите фигури, които възплъщават тези елементи. В повечето случаи това са мъже – лидери и герои. Женските образи обикновено се възприемат като носители на традицията, но и като символи на родината-майка. В този смисъл може да се каже, че **националният исторически разказ произвежда стандартизирания образ на „националния“ човек.**

Втората особеност, която се окроява в анализиранияте музейни експозиции, е натрапчивото присъствие на **опозицията традиция – модерност**. В култури с дълга аристократична традиция (напр. унгарската) се наблюдава определен елитаризъм в подбора на историческите фигури, които да репрезентират националния колектив. Но все пак „духът на времето“ през 19 век е верен на идеята за голямата, древна и вечна, съставена от милиони анонимни хора „въобразена общност“ на народа. Или както се изразява Джузепе Мацини, „народът е новия исторически герой“.

Така поднесен, музейният разказ адекватно възпроизвежда начина на възприемане на света и **мисленето на хората от 19 в.** За посетителя обаче много често е трудно да определи къде свършва реконструираният поглед на възрожденския човек и започва интерпретацията на куратора и музейния специалист от 21-ви век.

Според Светла Казаларска „сюжетът на музейния разказ, подобно на всеки друг сюжет, изгражда представа за реалност – внушава, че някакви неща са се случили в действителността, и то „по определен начин, в определена хронология, с определена структура, с определени агенти и т.н.“.

Направените в трета глава от дисертацията наблюдения потвърждават този анализ и затова смятам, че трябва да се отнесем с доверие и към направената препоръка: „Основният „коз“ на музея е да вгради предметите в този разказ, като самата **предметност на предметите** се явява гарант за истинността на разказа.“

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ – НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ РАЗКАЗ И МУЗЕЙНИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ

В началото на четвърта глава се разсъждава върху съдържанието и се представят интерпретациите на **понятията**: разказ, исторически разказ, национален исторически разказ, музеен разказ, експозиционен разказ.

Представени са съвременни тенденции при проучването на процесите по оформянето на националната идентичност през 19 в.: В съвременното се наблюдава стремеж за **комплексно изследване на периода**, все по-често се посяга към определени теми, смятани до неотдавна за „свещена територия”, какъвто е въпросът с наличието на българска нация, схващана като фиксирана общност с твърд състав и отличителни характеристики за времето от средновековната българска държава до настоящия момент. Търсят се нови посоки в изучаването на факторите за формиране на национална идентичност като се отчита цялостния контекст и обективната конкретика на средата. Българските възрожденски процеси се разглеждат като част от общото балканско развитие в границите на Османската империя и от гледна точка на връзката (взаимната зависимост) на българите с останалите етноси при оформянето на националния им облик

Епохата на Възраждането, макар и характерна с ускорените си процеси на национално самоопределяне в цяла Европа, все още носи белезите на предмодерността и нейните норми за идентичност. Причината е, че в разглеждания период (18 – 19 в.) повечето от европейските държави – основен носител на „идеята за националността“ предстои да бъдат създадени във вида, в който ги познаваме днес.

Експозиционните репрезентации в музейна среда обаче би следвало да търсят консенсус, като представят пред разнородна и професионално неподготвена публика разказ с опори върху първоизворите и по начин, който да й позволи да „чете“ и интерпретира, т.е. да участва в разказването на историята. Защото музеят е един от факторите, които формират културно-историческото битие на обществото.

Тази глава се фокусира върху **музейните репрезентации на възрожденския разказ** в НИМ – София. Анализирани са **три периода**: временните изложби на музея (от създаването му през 1973 г. до откриване на постоянната експозиция през 1984 г.), постоянната експозиция в Съдебната палата (1984 – 1999 г.) и постоянната експозиция в Резиденция Бояна (2000 г. – до днес). В същото време е проследено **развитието на идейната концепция** – описани са реализираните и нереализираните идейни проекти и тематични планове на екипа на НИМ.

➤ **Възрожденското минало като героика – временните изложби на НИМ (1973 – 1983 г.)**

Представени са **две изложби**, посветени на две големи годишнини от ключови исторически събития: „100 години Априлско въстание 1876 – 1976” и „100 години от Руско-турската война 1877 – 1878 г. и Освобождението на България от османско робство”.

Първата от тях, наречена „национална юбилейна ретроспективна” изложба, е открита на 6 май 1976 г. в Националната художествена галерия. Съдържа живопис, графика, скулптура и документи. Документалната част е осъществена съвместно с Националния военноисторически музей и Народната библиотека „Кирил и Методий” (сега Национална библиотека „Св. Кирил и Методий”). Проектът е част от националните чествания на Априлската епопея. Разработени са **13 теми** с разнообразен експозиционен материал и чрез различни музеоложки похвати. Проследена е хронологията на събитията – подготовка, развитие, последствия, като в същото време са оформени тематични акценти – личности, въоръжение, активни селища.

Втората голяма юбилейна изложба също е част от общонационалните чествания по повод 100-годишнината от „Освободителната война” от 1877 – 1878 г. и възстановяването на българската държава през 1878 г. Откриването ѝ е на 2 март 1978 г. в София, в сградата на ул. Раковски 92, където е настанена една част от музея до 1982 г. Сградата има символно значение – построена е две години след Освобождението и от 1880 г. до Първата световна война е дом на легацията на Русия, а от 1934 до 1976 г. се помещава посолството на СССР у нас. Експозицията е разположена в **23 зали** и представя **11 теми**, богато илюстрирани и предметно, и документално, и с помощни материали – напр. голяма светлинна карта с бойния път и решаващите сражения на

руските войски, българското опълчение, българските народни чети и участието на румънските и сръбските войски.

В този първи период от развитието на институцията НИМ националният исторически разказ за Възрожденската епоха е представен със своите **национално-освободителни борби в техния финален етап** – Априлското възраждане и Руско-турската Освободителна война. Тези две събития са смятани и за повратен, върхов момент в българската история през Възраждането. Кръглата 100-годишнина и от двете събития подсилва символната роля на изложбите. В този случай конкретният експозиционен материал (оригинал или копие, документи и снимки или художествени произведения) не е от първостепенно значение, доколкото е призван да разкаже / покаже динамиката и емоционалната наситеност на тези важни исторически събития.

Всички **временни изложби**, осъществени преди 1983 г., се възприемат и в момента на организирането им и впоследствие като репетиции за сериозния музееен исторически разказ на постоянната експозиция.

➤ **Първоначална идейна концепция за експозиция „Българско възраждане (18-19 в.)”**

Предложени за обсъждане са два варианта, които разглеждам в изследването си като Вариант 1 от 1982 г. и Вариант 2 от 1983 г.

Националният исторически разказ за българското Възраждане в **Вариант 1** е изграден около няколко основни теми, които представят процесите, протичащи през 18 – 19 в. обобщаващо и повече като основни мотиви, отколкото като конкретни исторически събития. Авторите на този първи вариант са предложили **разкази-идеи** за Българското възраждане. Този първи вариант остава на ниво идеен проект и не е развит докрай в конкретен тематико-експозиционен план:

- ✓ **Зала 14** със 7 тематични експозиционни комплекса и коридора пред залата (Паисий Хилендарски; Софроний Врачански; ктитори; портрети и автопортрети П. Берон, Н. Рилски, З. Зограф, Ст. Доспевски, В. Левски; честване на Кирил и Методий; печати на културно-просветни и духовни организации; интересът към миналото във възрожденската литература и коридор – литографии на Н. Павлович).
- ✓ **Зала 15:** 3 тематични експозиционни комплекса (Просвета, Читалище, Наука).

- ✓ **Зала 16:** 2 комплекса (Възрожденски периодичен печат и Църковно-национална борба).
- ✓ **Зала 17:** 1 тема – революционери (хайдушки войводи, дейците на ТЦБК, Добродетелната дружина, ВРО и Априлското въстание), пред залата - литографии.
- ✓ **Зала 18:** документи за националноосвободителното движение и революционни символи, знамена, униформи, печати, а пред залата – възрожденска фотография.
- ✓ **Зала 19:** крипта.
- ✓ **Зала 20:** участие на българите в РТОВ, а в коридора към залата – изгледи от български градове по време на войната.

Вариант 2 представя Възраждането като епоха на формирането на българската нация – **идейно ядро**, през чиято призма се разглеждат останалите процеси. Въпросът за образуването на нацията е интерпретиран като част от феномена на европейския 19 век, но заедно с това и като продължение на вече оформени особености и характерни черти в облика на българите – наследство, развивано от средновековната българска държавност и в течение на османския период до 19 в. Може да се каже, че това е подход, който се среща и до днес при коментирането на тази тема. Особено внимание при обсъждането е отделено на темата за **художествената култура през Възраждането**, както и възможността за представянето ѝ в Националната музейна палата на колекционен принцип. Историческият разказ за Възраждането е разделен на **шест големи теми**, разпределени в тематико-експозиционни комплекси:

- ✓ Наченки на българското Възраждане,
- ✓ Народна и художествена култура на българското Възраждане,
- ✓ Бит и душевност на възрожденските българи,
- ✓ Будители на българската нация,
- ✓ Църковно-национални борби,
- ✓ Национално-освободителни борби.

Отделено е място за кратък анализ на **седем нереализирани идейни проекта** по темата Възраждане, разработени от уредниците на НИМ. Това са теоретични разработки и

подготовка за изграждане на основата на идейната концепция за Българското възраждане, върху която да се развива музейния разказ. Освен това тези проекти допълват представата за това, как се мисли историческият разказ за Българското възраждане през 80-те години на 20 в.:

- ✓ Нереализиран проект № 1: хронологичен исторически подход
- ✓ Нереализиран проект № 2: акцент върху революционните борби
- ✓ Нереализиран проект № 3: баланс между стопанство, просвета и революция като крайъгълни камъни на историческия разказ
- ✓ Нереализирани проекти № 4 и № 5: Възраждането в балкански контекст
- ✓ Нереализирани проекти № 6 и № 7: новаторски подходи

Темите в последните два проекта са разпределени в четири основни раздела - Народ (проект № 6) или Народ – нация (проект № 7), Държава (проект № 6) или Държавност (проект № 7), Култура (проект № 6 и № 7) и Борби (проект № 6) или Революция (проект № 7). **Идейната концепция на нереализираните проекти № 6 и № 7** се доближава по замисъл до съвременната концепция за модернизация на училищния учебник по история, формулирана през 2007 г. от Румяна Кушева в книгата *й Съвременно историческо образование. Отговори на новите предизвикателства*: „отказ от доминиране на политическата история, (...) увеличаване на относителния дял на културата и културните процеси”.

Изследването описва и анализира първата постоянна експозиция в НИМ, с вързана с Възраждането, като едновременно с това се опитва да се проследи степента, в която отделните идейни концепции са оказали влияние върху музейната репрезентация на епохата.

➤ **Културна сакрализация: първата постоянна експозиция „Българско възраждане” (1983 - 1998 г.)**

Първата реализирана идейна концепция в постоянната експозиция „Българско възраждане” (1983 - 1998 г.) е определена като **Културна сакрализация**. Възрожденската част от експозицията заема основен дял от темата за българските земи през 15-19 в. и е разположена на втория етаж (или на половината от цялата експозиционна площ при откриването на музея). В първоначалния вариант на

експозиционно разпределение, в нито едно от названията на темите не се среща изразът „османски период”, „османско владичество” или „османска власт” за описание на времето 15-17 в., нито за статута на българските земи през 18-19 в. (Възраждането). Акцентирано е върху въстанията, както и върху стопанските и културни активности на българите през въпросния период. **Първата част** от експозицията на втория етаж е наречена „Българските земи през 15-17 в.” с подзаглавия „Народна съпротива” и „Културни центрове”, а разказът е разделен на три части: Борби на българския народ, Културни центрове и Рилски манастир. **Втората част** от експозицията на втория етаж представя темата за Българското възраждане (18-19 в.). Като пространствени пропорции тази тема е двойно по-голяма спрямо предходния период. Като допълнение към нея са включени и възстановките на възрожденска класна стая и на интериор на възрожденска къща от Тетевен (Йорговата) и от Трявна (Даскаловата). Прави впечатление, че темата за църквата като български културен център и пазител на българската книжовна и духовна традиция при откриването на експозицията е отнесена към периода 15 – 17 в., а по-късно е разгледана като начална за периода на Възраждането 18 – 19 в.

По мое мнение това, което отличава тази експозиция, реализирана през 1983-1984 г., е подчертаният интерес и **акцент** от страна на музейните специалисти върху темите за културата, духовността и бита на възрожденските българи.

Към основната експозиционна линия са разработени допълнителни тематични панели, осъществени чрез **новаторски музеоложки подход: 12 принтона** (триизмерна форма на представяне чрез отпечатване, обикновено светлинна); **четири светлинни карти** – на центрoвете на книгопечатане и периодичен печат, на художествените школи и тяхното разпространение, на българските възрожденски училища, развитието и разпространението им в страната и на типовете възрожденски къщи според районите по българските земи; **шест теми** са разработени **като филми** за представяне на монитори: Просветно движение, Наука, Светско изкуство, Църковно изкуство, Приложни изкуства и Архитектура; създадени са **8 сценария** за късометражни филми: „Възрожденска фотография”, „Оръжието по нашите земи през епохата на Възраждането”, „Български емигрантски центрове през Възраждането”, „Българското националноосвободително движение – по пътя към своята зрялост”, „Вътрешната революционна организация”, „Априлското въстание 1976 г.”, „Дружба от векове за векове” и „Кенета” – шевица-плетеница от стилизирани цветчета“.

➤ **Експозиция „Българско възраждане” в Резиденция „Бояна”**

Проследена е цялостната атмосфера, условията и предпоставките за голямата промяна в експозиционното представяне на възрожденския исторически разказ в новата сграда на НИМ след 1999 г. По това време се извеждат **нови акценти** в националния исторически разказ за Българското възраждане в музейната експозиция. Най-значителният елемент е преустройството на част от експозицията с въвеждането на нова тема, посветена на делото и **личността на Васил Левски**. До този момент в експозицията НИМ няма елементи, които да йерархизират каноничните фигури на възрожденската епоха. Цялата плеяда от просветители и революционери е интегрирана в разказа за процесите и събитията като знакови лица, репрезентиращи епохата. От средата на 90-те години образът на Левски в музейния разказ започва да се изгражда с различни политики на репрезентация. Той бива отделен от останалите образи на епохата като музейно пространство, за да се внуши и подчертае култовият му статут.

Анализиран е работния проект-концепция „Българско Възраждане” на уредниците, създаден след преместването през 2000 г. **Концепцията** предвижда възрожденската проблематика да бъде обобщена в три големи блока – църквата, училището и освободителните борби. На вярата, езика и народната култура като традиционни опори на колективната идентичност е отделено централно място. За член на Експертния съвет за раздел Възраждане е предложен проф. Дойно Дойнов. При тази тематична структура темите за религията, културата, изкуството и просветата у българите през Възраждането са обединени в един блок. Представени са преплетено и преливащи една в друга, като по този начин е направен опит да се отрази естественото състояние на процесите през периода, които протичат едновременно и са взаимозависими.

В изследването са разгледани два идейни проекта за музейна експозиция на възрожденската епоха в Резиденция Бояна: **Проект 2000** – реализиран чрез тематико-експозиционен план и **Проект 2003** – предвиждащ реорганизация на темите и пространството и включване на Възраждането като начало на Модерната епоха, но нереализиран.

В заключение, за експозиционния разказ в зала 4 на Дом 1 от Резиденция Бояна се налага изводът, че е намерено балансирано пространствено и тематично решение при зададените конкретни параметри на средата. Според изисквания на музейната наука разказът за историята на българските земи през 15-19 в. е воден последователно,

съчетавайки хронологическия с проблемно-тематичния подход. Резултатът е, че експозицията като цяло отговоря на основните изисквания за информативност, логическа свързаност на частите, експресивност, атрактивност и е с образователна насоченост.

Хронологично е анализиран следващия период в развитието на експозиционния разказ - **Периодът 2006-2013 г.**, който е определен като **галериен подход** към музейната репрезентация. Не е изготвян нов идеен проект, нито е съставян нов тематико-експозиционен план. На практика обаче това е нова музейна репрезентация на възрожденския разказ. Разликата е в броя и съдържанието на темите, представени в музейните зали, в съотношението при разпределяне на пространството и в експозиционната тежест, която се дава на определени предмети-шедьоври. Темата за „Църквата през 15-18 в.” се разширява обхваща целия идеен и пространствен център на залата. Акцентът пада върху **експонати-реликви**, свързани с християнството – икони, църковна утвар, стенописи, църковни двери и църковни одежди. **Водещият експозиционен принцип** в залата в този период е „Красотата ще спаси света!

Последният трети етап от „развитието” на разказа в постоянната експозиция за раздел Възраждане на НИМ обхваща **периода 2014-2021 г.** и е описан като **Ретроградност в посланието**. Поради липса на експозиционна площ за временни изложби се налага използването на зала 4. Витрините, посветени на историята на българските земи 15 - 19 в., са изнесени от залата и поставени пред нея, в коридора, без да се разместват или обновяват експонатите вътре в тях. **Промяната** в този случай е безпринципна от музеоложка гледна точка, защото е извършена без нов план/замисъл, който да е съобразен с новите условия. Изцяло отсъстват свързващите елементи на историческия разказ в експозиционна среда. **Експозицията е тематично стеснена**, откъсната логически от цялостния исторически разказ и механично сглобена от отделни, смислово и пространствено несвързани елементи. Практически **разказ няма**, предметите са „складирани” във витрини в пространството между залите, Разчита се основно на екскурзоводската беседа, за да се представи разказ за историята на българите по време на Възраждането.

➤ **В заключение:**

Наратив за българското Възраждане като духовен свят, идея или като исторически период би могъл да бъде конструиран в музейна среда дори само посредством няколко

принципно подбрани музейни предмета – експонати, които разказват/ показват истории (от които е изградена Голямата история). Но безспорно в основата на разказа все пак трябва да стои някаква концепция като идейна рамка и основание за избор сред различните видове репрезентация.

Изводът, който се налага като обобщение за развитието на националния исторически разказ за българското Възраждане в НИМ, е, че от създаването на експозицията през 1984 г. до наши дни, музейният наратив е пряко повлиян от административните политики на институцията. Той е подвластен на цялостните експозиционни решения, които оформят облика на НИМ. Ясно се очертават два основни развойни етапа – Съдебната палата 1984 – 1999 г. и Резиденция Бояна 2000 – 2021 г.

Възрожденският музеен разказ в НИМ започва като съществена част от големия исторически разказ за българите и техния принос към европейското духовно и културно наследство, минава през фрагментарно предметяване на периода, за да завърши в настоящия момент с локален патриотизъм (по отношение на общото европейско наследство), изразен в постоянната експозиция чрез представяне (с мемориален маниер) на най-популярния в нашето съвремие възрожденски образ / герой – Васил Левски.

ПЕТА ГЛАВА

АВТОРСКИ ИДЕЕН ПРОЕКТ: КАК ДА РЕПРЕЗЕНТИРАМЕ ВЪЗРАЖДАНЕТО В НИМ?

В началото на последната пета глава представям съвременната „картина“ в сферата на музейните изследвания и на музейното дело. Накратко са описани теоретичните достижения на Новата музеология и връзките между науката и музейната практика.

Проследяват се и някои „добри практики“ в сферата на музейното дело като пример за успешно реализирани изложби по темите за Възраждането, националното самоопределяни и духа на 19 в. Накрая е представен авторски идеен проект за съвременен възрожденски исторически разказ в залите на Националния исторически музей.

Изложбата **„Представяйки си Балканите. Идентичности и памет през дългия 19 век”** е замислена като пътуваща изложба - разказ за създаването и развитието на нациите в Югоизточна Европа. Изложбата превежда на „музеен език“ оптимистичната перспектива към историята на Балканите - да покаже, че общото минало може да бъде разказано без да се произвеждат нови и нови разделителни линии между народите и техните национални държави.

Освен нетрадиционна като подход, изложбата е нетрадиционна и като организация –за първи път историческите музеи в целия регион преминават националните граници и работят заедно, съчетавайки артефакти от своите фондове в една експозиция.

Като успешни проекти и опори на националния исторически разказ за Българското възраждане са представени и **Националните музеи на Възраждането в България:** Националния музей „Васил Левски” - Карлово, Национален музей „Христо Ботев” - Калофер и Национален парк музей „Шипка - Бузлуджа”. Анализирано е развитието на разказа и промятата на обществения интерес през годините по отношение на темите, свързани с Васил Левски, Христо Ботев и Руско-турската война от 1877 – 1878 г.

В тази част изследването представя **съвременни научни публикации**, за да се изведе по-ясна картина на съвременната ситуация относно това как се схваща, интерпретира и показва българското Възраждане (както и османският период, от който то е част).

Прави се опит да се постави постоянната експозиция на НИМ (от 2000 г. до днес) в контекста на научните публикации по темата, публикувани през същия период.

Очевиден е стремежът да се обнови проучването на 19 в. и да се погледне към културно-историческото наследство на балканските държави по различни начини. Променят се преди всичко контекстите, в които са разгледани процесите и личностите, които вземат участие в тях. Поставен е въпросът какво повече можем да научим за Възраждането, ако го погледнем през призмата на османския контекст, на Балканите като регион, на европейската модерност като цялост. Подобен подход би бил уместен и при изграждане на съвременния национален исторически разказ за българското Възраждане в музеен контекст, тъй като значително ще осъвремени погледа към духовното и материално наследство от миналото.

➤ **Осъвременяване на концепцията за националния исторически разказ за българското Възраждане в НИМ**

На финала на своето проучване за националния исторически разказ за Българското възраждане съм се опитала да представя възможен вариант за интерпретиране на периода в музейна среда. Предложила съм идеен проект, който очертава най-общо основните теми и тяхното определяне и визуализация в интериорното пространство на Националния исторически музей. Така конструиран този проект дава възможност за допълване на главните теми, за разширяване или отклоняване на разказа в различни посоки, за диференцирано представяне пред различни публики.

Предвидени са редица музеоложки похвати, които биха осъвременили историческия разказ:

- Въвеждането и прилагането на съвременни технологии при представянето на движимите културни ценности, създаване на виртуални изложби, допълващи основния разказ.
- Достъп на публиката до образователни и културни ресурси - разнообразяване на традиционните форми на екскурзоводна беседа, интерактивно участие
- Интегриране на музеите в системата на образованието - разработване на учебните програми съвместно със средни и висши училища, провеждане на тематични уроци

и лекции, ателиета, семинари; разработване на програми за игрово обучение за възрастови групи от детски градини и начални училища (лятна школа и др.).

- Оптимизиране на съвместната работа в рамките на националната музейна мрежа - обмен на информация, идеи, познания, умения и квалификации за постигане на максимален ефект при създаването на качествен и конкурентноспособен научен и културен продукт.

Формулирана е основата за една съвременна концепция за националния исторически разказ за българското Възраждане. Предвидено е тя да обхваща основните идеи и събития в развитието на българското общество през 18 – 19 в., като създава представа за естествените логически връзки с процесите, което са репрезентирани в експозицията на предходния период 15 – 17 в. (т.е. първата част от периода под османска власт). В същото време разказът би трябвало да представи комплексна картина на възрожденската епоха, като разкрие нейната свързаност с аналогични процеси, които протичат паралелно и у съседните народи.

Използвам подход, който бих нарекла **историко-музеоложки** и който съчетава историко-хронологическия с тематико-типологичния принцип на експониране. Разказът може да бъде развит на тематични кръгове и панели, които едновременно да включват **различни експозиционни нива** – оригинали, копия/възстановки, помощни материали, виртуално представяне и музеоложки похвати (интерактивност, образователни програми и работилници). По този начин смятам, че биха се появили опции за преодоляване на втория основен проблем, който в момента лишават репрезентацията на Възраждането в НИМ от адекватност, а именно липсата на представителни за епохата оригинали, които да бъдат изложени в залите на музея.

Представен е план на **структурата на постоянната експозиция на НИМ**, посветена на възрожденската епоха:

- ✓ Големият разказ за нацията и нейната идентичност – конкретни експонати
- ✓ Малките (биографични) разкази за нацията и нейната идентичност – тематични джобчета
- ✓ Балкански диалози – като допълнителен панел – култура на участие и интерактивност

- ✓ Тематични акценти: стопанско развитие, изкуство, религия – по периферията на експозицията; Голямата тема за религията като тема – връзка с предходния период
- ✓ Българската нация и световната политика през Възраждането – графично представяне; Темата за Руско-турската война от 1877–1878 г. - като отделен панел
- ✓ История на всекидневието – етнографски предмети, снимки и гравюри, ежедневни дейности и празници с интерактивно участие
- ✓ Временни изложби; филми или снимки от етапите от работата на музейните специалисти по подготовката на изложбата
- ✓ Темата за жените през Възраждането възможни избори: част от общия експозиционен разказ или отделно обособен тематичен панел

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението се обобщава събраната информация в отговор на въпросите, които си поставих в началото на изследването: **Каква репрезентация на българското Възраждане** може да бъде видяна в залите на Националния исторически музей – институцията, призвана да съдейства в максимална степен за формирането на национално валидна версия на разказа за българското минало? Каква е историята на тази репрезентация? Как се е променяла тя в годините от създаването на НИМ до днес? Има ли начини да се направи по-добра постоянна експозиция по темата и какви са те?

По пътя си към тези отговори се опитах да изясня **какво всъщност представлява един Национален исторически музей** – какви са неговите функции като институция на паметта, какъв трябва да бъде профилът и мисията му спрямо обществото и в частност към неговите посетители.

Проследих и съпоставих **историята на възникване на няколко европейски музея** от региона, които създават националните си държави през 19 в. и в следствие разпадането на имперски формирования. Проследена беше връзката между създаването на съответната модерна държава и потребността да се музеефицират събитията около нейната поява.

Беше установено, че историята и причините на възникване на даден исторически музей рефлектират директно върху неговия исторически разказ.

На второ място беше проследено **мястото и развитието на репрезентацията на Възраждането** в постоянната експозиция на НИМ от организирането ѝ през 1984 г. до днес.

На тази база се създава основание за направения **извод**, че музейната репрезентация в НИМ се влияе не толкова от развитието на историографската наука и музеологията, колкото от държавните политики, доминиращи в един или друг период. Установена беше и брутална промяна в мащаба на пространството, заемано от възрожденския разказ в постоянната експозиция на НИМ.

При изследване на въпроса **какви са съвременните експозиционни практики** на исторически музеи от региона на Централна и Югоизточна Европа бяха установени някои **прилики**: Основната линия, която следва всеки от историческите музеи,

произтича пряко от наратива на националната история и националните герои. Почти никъде не са засегнати общорегионални теми или международни въпроси. И **разлики**: Използвани са различни музеоложки подходи при представянето и експонирането на темите в отделните музеи.

Последният етап от изследването е опит на база на събраната, систематизирана и анализирана информация да се изгради **актуална идейна концепция** за българското Възраждане в постоянната експозиция на Националния исторически музей – София. Проектът е съобразен с най-новите изследвания и публикации по темата, но заедно с това със спецификата на фондовете на НИМ. Съчетани са основни музеоложки похвати (репрезентация чрез първоизточници, т.е. оригинални предмети и документални извори) с нови методи в музеологията като виртуализация, дигитализация, култура на участието. И най-сетне, предложеният от мен идеен проект носи в себе си стремежа да реформира репрезентацията на Възраждането посредством опита на нетрадиционни историографски полета като история на всекидневието, история на колективната памет и преплетени истории.

По мое мнение не е задължително информацията (или познанието), която очакваме да намерим като посетители в Националния исторически музей, да бъде предложена **само по класическия начин**, т.е. чрез репрезентацията на големия разказ за българското Възраждане с ключови събития и личности. Намирам за уместно музеят да разнообрази спектъра на наративите, като включи и **други видове истории**. В това отношение възможностите са много и в своя проект аз се опитам да покажа потенциала на някои от тях като допълващи елементи на постоянната експозиция:

- ✓ Епични разкази (с акцент върху значимите и съдбоносни резултати от дадено събитие);
- ✓ Легендарни разкази (с използването на универсални знаци и символи – кръста, майката);
- ✓ Епистоларни и биографични разкази (разкази на изворите);
- ✓ Ежедневни разкази (разказване на новини – например, от възрожденската преса).

Модерните методи на съчетаване на класически експозиционни похвати с най-новите постижения на аудио-визуалната техника – особено там, където не достигат оригинални предмети или липсва подходяща експозиционна площ, за да се даде достатъчно информация – би позволило да се изгради един по-пълнен и емоционално въздействащ разказ за българското Възраждане в НИМ. **Разказ, който да образова**, да носи интелектуална наслада и да приобщи посетителя към историята на прословутия възрожденски дух и европейския 19 век. Вярвам, че поне в Националния исторически музей тази епоха не бива да изглежда като застинал и тържествен паметник. Защото става дума за **началото на модерността**, в която продължаваме да живеем и за формирането на **националната идентичност**, която продължаваме да носим.

АВТОРСКА СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ

Приносните моменти в дисертацията *„Националният исторически разказ за Българското възраждане: репрезентации в Националния исторически музей“* са на теоретично, методологично и практико-приложно равнище:

1. Реализираното подробно изследване на историята за създаването и развитието на институцията Национален исторически музей се прави за пръв път в България от гледна точка на музеологията. Очертани са възможности за нови изследователски полета на базата на събраната, анализираната и систематизираната информация за националните исторически разкази през 19 в. в анализиранияте музеи и въз основа на обзор на съвременните публикации по темата.
2. Националният исторически музей е проучен и е съставен профил и с цел съпоставка и изграждане на по-широка картина на музейното дело в Централна и Източна Европа, като са анализирани музеи от подобен ранг в държавите Чехия, Унгария, Хърватия, Сърбия, Гърция, което е новост от изследователска гледна точка в българските музеоложки среди.
3. Обработена е и е систематизирана цялата вътрешната музейна документация за идейната концепция на постоянната експозиция на Националния исторически музей с акцент върху Българското възраждане за периода от създаването на музея до 2021 година; което е база за създаване на авторски идеен проект след концептуализация и систематизация.
4. В методически и практико-приложен план е предложено актуално и модерно концептуално и експозиционно решение за националния исторически разказ за Българското възраждане в Националния исторически музей. Така организиран проектът дава възможност за многопосочно доразвиване и приспособяване в конкретна музейна среда чрез извеждане на проблематиката за националния исторически разказ.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Стоянова, Ива. Възрожденският разказ в постоянната експозиция на НИМ. В: *Сп. Будител*, април – юни **2017**, с. 34 - 42. ISSN: 13127829

Стоянова, Ива. Възрожденската мисия на българския музей. В: *Сборник „Културната памет във времето и пространството”*. София: Св. Кл. Охридски, **2018**, с.124 – 125. ISBN: 9789540744261

Стоянова, Ива. Първите „възрожденски” изложби на Националния исторически музей. В: *Сп. Будител*, октомври – декември **2018** г., с. 87 – 95. ISSN: 13127829

Стоянова, Ива. Представяне на Българското възраждане в Националния исторически музей пред младата публика. В : *Перспективи за културните институции на паметта - библиотеки, музеи, архиви в дигиталната ера* - сборник с доклади от Международна видеоконференция. София - Орел, 10 – 11 май 2018 г. / състав. Елена Ю. Степанова и др. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, **2019**, с. 336-347, ISBN 978-954-07-4596-1

Стоянова, Ива. Град Ловеч в Българското възраждане /музейно представяне/. В: *Ловеч в българското културно пространство /Ловчански сборник/* - сборник с доклади от научната конференция, Ловеч, 25-28 септември 2018 г. / научен ред. и състав. Боряна Христова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, **2019**, с. 28-36, ISBN 978-954-07-48856-6

Стоянова, Ива. Възрожденецът Александър Екзарх и неговият „Напис ради болгаров“ (документ от фонда на Националния исторически музей). В: *Известия на НИМ*. Т. 32, София: Уникарт, **2020**, с. 398 – 408. ISSN 1311 – 5219

Стоянова, Ива. Документи и фотографии от Възраждането в колекциите на Националния исторически музей (специфики, достъп и популяризиране). В: *Регионални културни политики за опазване на книжовно-документалното наследство в институциите на паметта – библиотеки, архиви, музеи* - сборник с доклади от кръгла маса, Кюстендил, 21-22 октомври 2019 г. / състав. Анета Дончева ; научен ред.

Цветанка Панчева. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, **2020**, с. 127-138, ISBN 978-954-07-5118-4

Стоянова. Ива. Българското възраждане – национален исторически разказ и музейни репрезентации в НИМ. В: *Юбилеен сборник Николай Марков. Известия на НИМ.* Т. 34, София: Уникарт, **2022**. ISSN 1311 – 5219